

THOMAS HOBBS'UN LEVIATHAN'DA SUNDUĞU DOĞA YASALARININ SİYASET FELSEFESİ IŞIĞINDA İNCELENMESİ*

AN ANALYSIS OF THE LAWS OF NATURE PRESENTED BY THOMAS HOBBS IN LEVIATHAN WITH REGARD TO POLITICAL PHILOSOPHY

Muhammet Emin ERDEMLİ**

Özet: Thomas Hobbes'a göre eşitliğin olduğu doğa durumunda; rekabet, güvensizlik, şan ve şeref nedenlerinden dolayı herkesin herkesle savaşı vardır. Ölüm korkusu ve rahat yaşam sürmek isteği, insanları aklın yasaları olan barış şartlarına yani doğa yasalarına yönlendirir. Doğa durumunda bulunan doğa yasalarından ilki, herkesin her şeye hakkının olduğunu belirtir. Bu temel doğa yasasının amacı barışı aramak ve izlemektir. Hobbes'un siyaset felsefesi bu amaç ile bağıntılıdır. İkinci doğa yasası ise insanların haklarını devrederek aralarında "toplum sözleşmesi" yapması üzerinedir. Sözleşmenin tek başına pratik hayata dair etkisi olamayacağı için egemen güce ihtiyaç duyulur. Devletin kurulması ile diğer doğa yasaları uygulama alanı bulur. Çünkü Hobbes'a göre, adalet, mülkiyet, hakkaniyet gibi doğa yasaları ifa edilmesi gereken bir sözleşmeye dayanır. Sözleşmeye uymanın zorunluluğu ise barışı tesis edebilecek güçlü otoriteyi gerektirir. Sınırlı sayı (numerus clausus) ilkesine tabi olmamakla birlikte Hobbes'un "Leviathan (veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti)" isimli eserinde başlıca yirmi doğa yasası görülür. Bu araştırmanın amacı, "Leviathan" üzerinden Hobbes'un siyaset felsefesine dair görüşlerinin sunulup doğa yasalarının incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Barış, Devlet, Doğa Durumu, Doğa Yasaları, Toplum Sözleşmesi

Abstract: In the state-of-nature where everyone is equal; there is a state of war of all against all due to competition, insecurity, glory and honor according to Thomas Hobbes. Fear of death and desire to live a comfortable life led people to a peaceful state which called laws of reason, thus this state can be described as the laws of nature. The first law of nature states that everyone has the right to everything. The purpose of this first fundamental law of nature

* Makalemiz, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, m.eminerdemli@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9310-5092, Makalenin Gönderim Tarihi: 09.02.2023, Kabul Tarihi: 22.03.2023

is to seek and pursue the peace. The political philosophy of Hobbes is related to this purpose. Individuals in the community transfer their rights and make a "social contract" between each other. This is the second law of nature. Communities need a sovereign power to enforce the contract because the contract cannot have effect on practical life, solely. Other laws of nature can become applicable with the establishment of the state. Therefore, according to Hobbes, laws of nature such as justice, right to property and equity are based on a contract that must be fulfilled. On the other hand, the obligation to comply with the contract requires a powerful authority that can establish the peace. The twenty main laws of nature are visible in the Hobbes's "Leviathan" (or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civill), although not being subject to the principle of limited number (numerus clausus). This research aims to present Hobbes' views on political philosophy through "Leviathan" and analyze the laws of nature.

Keywords: Peace, State, State of Nature, Laws of Nature, Social Contract

GİRİŞ

Siyasal topluluğun dönemler içinde farklı kavramlar ile ele alınması, siyasi meşruiyetin kaynağında değişiklikler görülmesine neden olur. "Meşruiyetin kaynağı İlk Çağ siyaset düşüncesinde rasyonel insanın bilgi ve becerileri iken Orta Çağ'da Tanrı iradesi olur."¹ Rasyonel insanın bilgisi ve Tanrı kavramlarına başvurularak meşruiyet probleminin önüne geçilir. "İnsan ve toplum anlayışında önemli bir kırılma, orta çağ sonrasını ve reformların yaşandığı dönemi niteleyen Rönesans sürecinde başlamıştır."² Rönesans ile insanın yeniden keşfi, siyaset kuramlarına yönelik temel sorunların da tartışılmasına yol açar. Siyasal topluluğun kuruluş aşaması, egemen gücün meşruiyeti, egemen güç ve uyrukların haklarının sınırları; temel sorunların konusunu oluşturur. Modern dönemde, Antik Çağ ve Orta Çağ'ın kavramları ile meşruiyet sorununa çözüm bulunamadığı için, toplum düzeni sözleşmelere dayandırılır. Araştırmamızın konusu olan Thomas Hobbes'un siyaset felsefesi hakkındaki görüşleri de yaşadığı dönemin koşulları karşısında sözleşme ile oluşturulmuş yapay bir mekanizma olan devleti konu alır.

¹ Lokman Çilingir, *Pratik Felsefe*, Elis Yayınları, Ankara 2018, s. 182.

² Olkan Senemoğlu, "Machiavelli'den Hobbes'a Rönesans Dönemi Siyaset Teorisinde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı", *İnsan&İnsan*, Yıl/Year 3, Sayı/Issue, 8, Bahar/Spring 2016, 77-100, s. 77.

Hobbes da bütün filozoflar gibi içinde yaşadığı zamanın çocuğudur. Onun yaşadığı dönem İngiltere ile İspanya'nın savaşın eşiğine geldiği, İngiltere'de ekonomik sıkıntılar ve iç savaşın baş gösterdiği zamana karşılık gelir. Bir papazın oğlu olan ve genç yaşta Oxford'da iyi bir eğitim gören Hobbes, doğa bilimlerini alanındaki gelişmeleri, bilhassa Galileo ve Kepler'i yakından takip eder. Materyalist ontolojiden hareket eden düşünür, epistemolojisini olgusal ve deneysel temeller üzerine inşa eder. Siyaset sahasında çok ses getirecek olan eseri Leviathan'ı, İngiltere'deki iç savaş sebebiyle Fransa'daki ikametgâhi esnasında kaleme alır.³

Savaş ortamının hâkim olduğu dönemde yaşayan Hobbes, "Leviathan (veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti)" ile sunduğu siyaset felsefesinde bu dönemin izlerini okuyucuya yansıtır. İnsan üzerine açıklamalarda bulunarak, insan anlayışının şekillendiği devlet hakkında zemin oluşturur. Bu açıklamaları sırasında sınırlı sayı (numerus clausus) ilkesine tabi olmamakla birlikte başlıca yirmi doğa yasası sunar. Biz de Hobbes'un siyaset felsefesinin ana konularına değinerek "Leviathan" isimli eserinde⁴ karşılaşılan doğa yasalarını açıklamaya çalışacağız.

1. İNSAN

Hobbes, insanı diğer canlılardan ayıran temel özelliğin konuşma icadı olduğunu belirtir. Konuşma, adlar ve bağlantılarından oluşur. "İnsanlar bu sayede, düşüncelerini ifade etmekte, geçmişte kalan düşüncelerini hatırlamakta ve karşılıklı fayda ve haberleşme için onları birbirlerine söylemektedirler."⁵ Bu düşünceler sadece algıya tabi olan şeyler hakkındadır. Algılama, nesnelerin duyu organları üzerindeki etkisi ile gerçekleşir. Akıl ise, "düşüncelerimizin işaretlenmesi ve ifade edilmesi için üzerinde anlaşılmuş genel adların hesaplanmasından,

³ Çilingir, Pratik Felsefe, s. 183.

⁴ Araştırmamız "Leviathan" isimli esere yönelik olmasına rağmen, Thomas Hobbes'un "De Cive" ve "Elements of Law" isimli eserlerinde de doğa yasaları bulunmaktadır. Bu eserlerde bulunan doğa yasalarının karşılaştırması için Bkz. Cihan Deniz Zarakolu, Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi, Belge Yayınları, İstanbul Mart 2013, ss. 212 - 215.

⁵ Thomas Hobbes, Leviathan, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Ocak 2022, s. 35.

yani toplanması ve çıkarılmasından, başka bir şey değildir.”⁶ Böylece insan, algıladığı nesne hakkında düşünerek, adlar ve bağlantılarından en büyük icadı olan konuşmayı gerçekleştiren canlıdır. Öyle ki, Hobbes’a göre doğruluk ve yanlışlığın olabilmesi için de konuşmaya ihtiyaç vardır.

İki ad, bir sonuç veya doğrulama üretecek şekilde bir araya getirildiğinde: sözcelimi; insan canlı bir yaratıktır veya o bir insan ise, canlı bir yaratıktır gibi; eğer şu sondaki ad, canlı yaratık, daha önceki ad olan insan sözcüğünün ifade ettiği her şeyi ifade ediyorsa, o zaman doğrulama veya sonuç doğrudur; aksi takdirde yanlıştır. Çünkü doğru ve yanlış, nesnelere değil, konuşmanın vasıflarıdır.⁷

Görüldüğü üzere konuşmanın olduğu yerde, doğru ve yanlıştan söz edilebilir. Konuşma ile düşüncelerin belirtilmesi, insanları diğer canlılardan ayıran yeni bir yeteneğini ortaya çıkarır. Düşünceler ki, “onlar olmadan önce, insanlar arasında, aslanlar, ayılar ve kurtlar arasında olduğundan fazla devlet veya toplum veya anlaşma veya barış yoktu.”⁸ İnsanlar birbirlerine düşüncelerini aktararak anlaşma sağlarlar. Anlaşmanın ürünü olan toplum sözleşmesi ile devletin oluşumu sağlanır. Böylece Hobbes, devlet kavramına konuşma yüklemine bağlar. Jean Jacques Rousseau ise: “Ama en güçlü dil, işaretin konuşmadan önce her şeyi söylediği dildir. (...) Ama kalbi harekete geçirmek ve güçlü duygulanımları alevlendirmek söz konusu olduğunda, durum başkadır.”⁹ der. Rousseau, temel gereksinimlerden ziyade güçlü duygulanımlar halinde konuşmanın insanları birbirine yaklaştırdığını belirtir. Konuşmanın dolayısıyla insanın farklı ele alınışı, doğa durumu ve toplum sözleşmesi hakkında farklı yorumlara ulaşılmasına neden olacaktır. Çünkü, toplum sözleşmesi hakkında açıklamada bulunan filozoflar, insan anlayışından hareketle doğa durumunu ve doğa durumundan çıkış olarak toplum sözleşmesini sunarlar.

Hobbes’a göre iyi ve kötü kavramları, konuşan kişi açısından farklılık göstereceği için mutlak değildir. “Bir insanın iştahı veya ar-

⁶ Hobbes, Leviathan, s. 43.

⁷ Hobbes, Leviathan, s. 38.

⁸ Hobbes, Leviathan, s. 35.

⁹ Jean Jacques Rousseau, Dillerin Kökeni Üstüne Deneme, çev. Ömer Albayrak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Mart 2018, ss. 3, 4.

zusunun yöneldiği şey, o insan bakımından, iyi bir şeydir: onun nefret ve istikrahının yöneldiği nesne, kötü, istihfafının nesnesi ise süfli ve değersizdir.”¹⁰ Bu nedenle en yüksek iyilikten (summum bonum) bahsedilemez, çünkü insanın doyumlu bir arzusu yoktur. “Mutluluk, bir nesneden diğerine, arzunun devamlı ilerleyişidir; bir şeyin elde edilmesi bir başka şeye giden yoldur sadece.”¹¹ Mutluluklardan yani devamlı ilerleyen arzuların en belirginini kudret arzusudur. İnsanın durmak bilmeyen kudret arzusu, sahip olduğu kudreti ancak daha fazla kudret elde ederek koruyabilmesinden kaynaklanır. Bu nedenle kudret arzusu rekabet ortamını oluşturur. “Rekabet ortamında belirleyici olan insanların kendilerini başkalarına kabul ettirme, başkaları nazarında saygın olma tutkusudur. Başkalarının onayı ve başkalarından üstün olma hazzı toplumsal yaşamın rekabetçi olmasının bir yansımasıdır.”¹² Arzusu nesnelere arasında devamlı ilerleyen ve kudret sahibi olmak isteyen insanların amacına ulaşabilme gayreti savaşa neden olur. Savaşın hâkim olduğu bu hal doğa (doğal) durumudur.

2. DOĞA DURUMU

Hobbes’a göre doğa durumunda henüz devlet yoktur. “Doğa durumu, insan varlıklarının olduğu, fakat hiçbir yönetim veya politik kurumun, askeriye ya da polis benzeri bir yürütme gücünün bulunmadığı bir hal ya da durumu ifade eder.”¹³ Egemen gücün olmadığı doğa durumu halinde insanın doyumsuz kudret arzusunun sınırları da olmayacaktır. Elde edilmek istenen arzu aynı oldukça insanlar arasında savaşın olması kaçınılmaz olur. Herkesin herkesle savaş halinde olduğu doğa durumunu daha hırçın kılan ise herkesin eşit olmasıdır.

İnsanlar doğuştan eşittir. DOĞA, insanları, bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından öyle eşit yaratmıştır ki, bazen bir başkasına göre bedence çok daha güçlü veya daha çabuk düşünebilen birisi bulunsa bile, her şey göz önüne alındığında, iki insan arasındaki fark, bunlardan birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmesine yetecek kadar fazla değildir. Çünkü, bedensel güç

¹⁰ Hobbes, Leviathan, s. 50.

¹¹ Hobbes, Leviathan, s. 81.

¹² Çilingir, Pratik Felsefe, s. 184.

¹³ Ahmet Cevzici, 17. Yüzyıl Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul 2019, s. 125.

bakımından, en zayıf olan kişi ya gizli bir düzenle ya da kendisi ile aynı tehlike altında olan başkalarıyla birleşerek, en güçlü kişiyi öldürmeye yetecek kadar güçlüdür.¹⁴

Görüldüğü üzere eşitlik kavramına yüce değerler atfedilmek yerine savaş ile olan bağlantısı sunulmaktadır. Doğa durumunda eşitliğin olması, savaş halini sürdürmeye devam ettirir. Çünkü Hobbes'a göre eşitlikten güvensizlik, güvensizlikten de savaş doğar.¹⁵ Herkes, bir başkası için tehdit konumundadır. "İnsanların karşılıklı güvensizliği, onları herhangi bir daimî üretimden yoksun kılan bir düzensizlik oluşturur. Bu düzensizlik, insanlar arası ilişkilerin bir diğerini boyunduruk altına alma savaşının ötesine geçemez."¹⁶ Hobbes, herkesin herkesle savaşına dair üç temel neden sunar. Bunlar rekabet, güvensizlik ve şan ile şereftir.

Birincisi, insanları, kazanç için; ikincisi, güvenlik için, üçüncüsü ise, şöhret için mücadele etmeye iter. Birincisi, başka insanların kişiliklerine, karlılarına, çocuklarına ve hayvanlarına egemen olmak için şiddet kullanır; ikincisi, kendilerini korumak için; üçüncüsü ise, kendi kişiliklerine yönelik olarak doğrudan doğruya veya hısımları, arkadaşları, milletleri, meslekleri veya adları dolayısıyla, bir söz, bir gülümseme, farklı bir görüş ve başka bir aşağılama işareti gibi küçümsemelere karşı şiddet kullanır.¹⁷

Devletin olmadığı doğa durumunda rekabet, güvensizlik, şan ve şeref nedenlerinden dolayı insanlar sürekli savaş halindedir. "Genel bir gücün olmadığı yerde, yasa yoktur; yasa olmayan yerde de adaletsizlik yoktur. Cebir ve hile savaşta en büyük iki erdemdir."¹⁸ Adalet ve mülkiyet kavramları devlet ile söz konusu olacağına göre savaş hali adalete de aykırı değildir. "Hobbes için yaşananların açıklanması, pekâlâ kısa ama kapsamlı bir ifade içerisine sığdırılabilir: Homo homini lupus!"¹⁹ (insan insanın kurdudur). Buna rağmen Hobbes'a göre

¹⁴ Hobbes, Leviathan, s. 99.

¹⁵ Bkz. Hobbes, Leviathan, s. 100.

¹⁶ Önder Kulak, "Thomas Hobbes", Siyaset Felsefesi Tarihi, Doğu Batı Yayınları, Ankara Eylül 2021, s. 211.

¹⁷ Hobbes, Leviathan, s. 101.

¹⁸ Hobbes, Leviathan, s. 103.

¹⁹ Kulak, "Thomas Hobbes", s. 208.

insanları barışa yönelten duygular da vardır.²⁰ Ölümden korkmak ve hayatı rahat yaşayabilmek arzusu insanların barışmasını sağlayabilir. Barış, aklın sunduğu şartlar olan doğa yasaları ile sağlanabilir.

2.1. Doğa Yasaları

Hobbes'a göre hak ve yasa, ayrı kavramlardır. "HAK, yapmak veya yapmamak özgürlüğünden oluşur; YASA ise, bunlardan birini tespit ve ilzam eder."²¹ Yani yasa, yapıp yapmama özgürlüğünü, hakkı belirleyerek yükümlülük oluşturur. Bu ayırmadan hareketle doğal hak ve doğa yasasını şöyle tanımlar:

Yazarların genellikle jus naturale dedikleri DOĞAL HAK, kendi doğasını, yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi muhakemesi ve aklı ile, bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmak özgürlüğüdür.

(...)

DOĞA YASASI, lex naturalis, akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke veya genel kuraldır.²²

Doğal hak, insana kendisini korumak için mutlak özgürlük verir; doğa yasası, insanın kendisini korumasını engelleyecek şeyleri yapmasını yasaklar. Ebedi olan doğa yasaları, yalnızca gayret gerektiren, uyulması kolay yasalardır. "Bu yasaların bilimi, gerçek ve tek ahlak felsefesidir. Çünkü ahlak felsefesi, insanların konuşmalarında ve toplumlarında, neyin iyi neyin kötü olduğunun biliminden başka bir şey değildir."²³ İyi ve kötünün değerlendirilmesi kişisel zevklere tabi olduğu için mutlak değildir. Mutlak olmama sorunu ahlak felsefesi ile çözülerek doğa yasalarına doktrin oluşturulur. Hobbes, sınırlı sayı (numerus clausus) ilkesine tabi olmamakla birlikte on dokuz adet doğa yasasını açıklar. Leviathan'ın değerlendirme ve sonuç kısmında

²⁰ Bkz. Hobbes, Leviathan, s. 103.

²¹ Hobbes, Leviathan, s. 104.

²² Hobbes, Leviathan, ss. 103, 104.

²³ Hobbes, Leviathan, s. 124.

ise bir doğa yasası daha ekler. Tüm doğa yasalarını özetleyecek kural ise kendine yapılmasını istemeyeceğin şeyi başkasını yapmadır (quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris).²⁴ Bu kuraldan çıkarılabilecek doğa yasalarını münferiden inceleyeceğiz.

I. Herkesin Her Şeye Hakkı Vardır: “Herkesin onu elde etme umudu olduğu ölçüde, barışı sağlamak için çalışması gerektiği; onu sağlayamıyorsa, savaşın bütün yardım ve yararlarını araması ve kullanması gerektiği ilkesine veya aklın bu genel kuralına varılır.”²⁵ Bu kural ile ulaşılan temel doğa yasası, barışı aramak ve izlemek; doğal hak ise tüm amaç ve araçları kullanarak kendimizi korumaktır. Temel olan birinci doğa yasası doğa durumunu açıklamaktadır. “Hobbes’un bu noktadan itibaren medeni felsefe çerçevesinde tanımlayacağı bütün kavramlar -toplumsal sözleşme egemenlik ve devlet- bu temel doğa yasasına dayanmaktadır.”²⁶ Bu nedenle siyaset felsefesinin ana unsurları ve diğer doğa yasaları hakkında sunacağımız açıklamalar temel doğa yasası ile bağıntılı olarak barışı tesis etmek üzerine olacaktır.

II. Hakkın Bırakılması: “Bir insan başkaları da aynı şekilde düşündüklerinde, barışı ve kendini korumayı istiyorsa, her şey üzerindeki bu hakkını bırakmalı ve başkalarına karşı, ancak kendisine karşı onlara tanyacağı kadar özgürlükle yetinmelidir.”²⁷ Hobbes’a göre hak, feragat ederek ya da devrederek bırakılır.²⁸ Bırakılan haktan kimin yararlanacağına karar verilirse devredilir aksi halde feragat edilir. Ancak bırakılamayan haklar da vardır:

İlk olarak, insan canını almak için kendisine cebren saldıranlara direnmek hakkını bırakamaz; çünkü, bu hakkı bırakmakla, kendisi için herhangi bir yarar elde etmeyi amaçladığı düşünülemez. Aynı şey, yaralanmak, zincire vurulmak ve hapis edilmek için de söylenebilir; çünkü, böyle durumlarda sabretmekten gelecek bir yarar yoktur; bir başkasının yaralanması veya hapsedilmesine izin vermektense gelecek bir yarar olmadığı gibi.²⁹

²⁴ Bkz. Hobbes, Leviathan, ss. 104, 123.

²⁵ Hobbes, Leviathan, s. 104.

²⁶ Zarakolu, Thomas Hobbes’un Siyaset Felsefesi, ss. 217,218.

²⁷ Hobbes, Leviathan, s. 104.

²⁸ Bkz. Hobbes, Leviathan, s. 105.

²⁹ Hobbes, Leviathan, s. 106.

Aklın sunduğu barış şartlarından olan doğa yasaları, insanın yarar elde etmesini sağlar. Hakkın bırakılması yarar sağlamayacaksa eğer, doğa yasası olarak düşünülemez. Direnme hakkının bırakılmaması da bu nevidendir. Hakkın bırakılması olan ikinci doğa yasası ile toplum sözleşmesine dolayısıyla devletin kurulmasına zemin hazırlanır. Çünkü kişi veya kişilerin yararlanması amacıyla hakkın devredilmesi sözleşme ile gerçekleşir. İlk iki doğa yasasından sonra belirtilen yasalar, devletin kurulmasıyla uygulama alanı bulur. Bu nedenle öncelikle toplum sözleşmesi ve devlet hakkında açıklama yapmamız gerektiği için diğer doğa yasalarını³⁰ ileride sunacağız.

3. TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Hayatta kalmak için savaşın değil barışın egemen olmasını ve bu barış ortamının şartlarının ne olması gerektiğini akıl yoluyla bulan insan, ikinci doğa yasasına göre hakkını devreder. Ancak tek bir insanın değil insanların karşılıklı bir şekilde hakkını devretmesi gerekir. Hakların böylece karşılıklı devredilmesine sözleşme diyen Hobbes, sözleşmenin türlerinden biri olarak ahit kavramını da tanımlar.

Yine, taraflardan biri kendi adına taahhüt ettiği şeyi teslim edebilir ve, ona itimat ederek, diğer tarafın kendi taahhüdünü ileriki bir tarihte yerine getirmesini bekleyebilir; ve bu durumda sözleşme, onun açısından, ANLAŞMA veya AHİT adını alır: veya her iki taraf da, ileride ifa etmek üzere, şimdi sözleşme yapabilirler: ki bu durumda, ileride ifa yapılmasına güvenildiği için, ifanın yapılmasına sözün tutulması veya sadakat denilir; ifanın yapılmaması ise eğer iradi ise, sadakatin ihlalidir.³¹

Görüldüğü üzere, ileri tarihli de olsa ifanın yerine getirilip hak devrinin karşılıklı olması esas alınmaktadır. Karşılıklılık yoksa buna bağlı denir.³² Hobbes için hakların karşılıklı olarak devredilmesinin önemi özgürlük kavramını negatif olarak tanımlaması ile ilgilidir. Ona göre: “Özgürlükten, kelimenin doğru anlamıyla, dış engellerin yokluğu anlaşılır: bu engeller, çoğu zaman, insanın dilediğini yapma gücünün bir bölümünü elinden alabilirler; fakat, kendisinde kalan gücü, muhake-

³⁰ Bkz. Makalemizde bulunan “Diğer Doğa Yasaları” başlığı.

³¹ Hobbes, Leviathan, ss. 106,107.

³² Bkz. Hobbes, Leviathan, s. 107.

me ve aklının emrettiği şekilde kullanmaktan onu alıkoyamazlar."³³ Dış engelleri olmayan insan, hakkını bırakarak kendisine engeller oluşturabilir. Dış engelin varlığı ise özgürlüğün kısıtlanması anlamına gelir. Engelin olmamasına göre özgürlüğün tanımlanması, negatif özgürlük anlayışının sunulduğunu gösterir. "Hobbes'un özgürlük tanımı açısından, insan tam bir özgürlük halini ancak doğal durumda elde edebilir."³⁴ Ancak savaşın hâkim olduğu doğa durumunda özgürlüğün kısıtlanmaması pek mümkün değildir. Toplum sözleşmesinden sonra devletin kurulmasıyla uyruk olarak insanın özgürlüğü ayrı değerlendirilir. İleride açıklayacağımız mutlak egemen güç, özgürlüğe sahip olmandır. "Özgürlüğün sadece devletle ilişkilendirilmesi, yurttaşların böyle bir hakka sahip olmadıklarını gösterir. Yurttaşın en büyük ödevi yasalara uymaktır ki, yukarıda yapılan ayırım içerisindeki yurttaş özgürlüğe de budur."³⁵ Doğa durumunda özgürlüğün, savaş nedeniyle kısıtlanmasından sonra, devletin kurulmasıyla beraber egemen güce ve yasalara tabi olmanın getirdiği kısıtlamalarla karşılaşılır. "Uyrukların en büyük özgürlüğü, yasanın sessizliğine dayanır."³⁶ Egemen gücün kurala tabi tutmadığı durumlar için uyrukların özgürlüğünden bahsedilebilir. Buna rağmen uyrukların kendi varlıklarını savunmak ve kendilerine zarar vermemek bakımından itaat etmeme özgürlüğü³⁷ vardır. Dolayısıyla Hobbes için mutlak özgürlük mümkün görünmemektedir.

Huzur ve güvenliğini sağlamak için haklarını karşılıklı devreden insanlar aralarında sözleşme kurmuş olurlar. Ancak henüz egemen güç olmadığı için sözleşmenin ihlal edilmesine karşı cebir uygulayacak yine insanlardır. Böyle bir durumda ise herkesin herkesle savaşı tekrar başlamış olur. "Doğa yasaları pratik bir geçerliliğe ancak sözleşmeden gücünü alan bir egemenin idaresinde erişir. Zira, doğal hak ya da doğal yasaya dayanmayan sivil yasa yetersiz kalır."³⁸ Bu nedenle haklarını devreden insanlar, özgürlüklerini tek veya heyetten oluşan bir egemen güce vererek devletin kuruluşunu sağlar.

³³ Hobbes, Leviathan, s. 103.

³⁴ Kulak, "Thomas Hobbes", s.218.

³⁵ Yıldırım Torun, Hukuk Felsefesi, Orion Kitabevi, Ankara Ekim 2012, s. 230.

³⁶ Hobbes, Leviathan, s. 170.

³⁷ Bkz. Hobbes, Leviathan, s. 168.

³⁸ Çilingir, Pratik Felsefe, ss. 188,189.

4. DEVLET (LEVIATHAN/EJDERHA)

Sözleşme ile hakların devredilmesi sonucunda barış haline geçilir. Bu hakların egemen güce devri ise devleti oluşturur. Bireysel güvenliği amaçlayan devletin kurulmasıyla savaş halinden çıkılır, böylece kendini koruyabilen insan daha mutlu hayat sürer. Hobbes'a göre devletin kuruluşu özetle şöyledir:

Herkes herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendini yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum demişçesine, herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir DEVLET, Latince CIVITAS, olarak adlandırılır. İşte o EJDERHA'nın veya daha saygılı konuşursak, ölümsüz tanrının altında, barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz, o ölümlü tanrının doğuşu böyle olur.³⁹

Herkesin herkesle yaptığı sözleşme ile tek bir kişilik haline gelen topluluğu temsil edecek olan ise egemendir, geriye kalan herkese uyruk denir. Egemenin görevi, eğitim ve yasalar yoluyla halkın iyiliğini ve güvenliğini sağlamaktır. "Ancak hak ve özgürlüklerin lehine vazgeçildiği egemen, sözleşmeye taraf değildir; lehine sözleşme yapılan üçüncü kişi durumundadır."⁴⁰ Topluluk ve egemen açısından bakıldığında tek taraflı bir sözleşme görülmektedir. Sözleşmenin tarafları, egemenin yönettiği devletin uyruklarıdır. Egemen ise temsilci olmak hakkı verilen kişidir. Dolayısıyla egemenliğe devredilen hak ve yetkiler de devletin kuruluşu ile doğar. Hobbes, bu hak ve yetkileri devletin kurulmasının sonuçları olarak on iki maddede açıklar.

4.1. Devletin Kurulmasının Sonuçları (Egemenin Hak ve Yetkileri)⁴¹

- i. Uyruklar, hükümet şekli hakkında değişikliğe karar veremez.
- ii. Hak ve yetkilerin devredildiği sözleşmeden dönülemeyeceği için egemen güçten de vazgeçilemez.

³⁹ Hobbes, Leviathan, s. 136.

⁴⁰ Aydan Ömür Surlu, Thomas Hobbes'un Devlet ve Hukuk Anlayışı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001, s. 47.

⁴¹ Bkz. Hobbes, Leviathan, ss. 137-143.

- iii. Sözleşme ile belirlenen egemenin kuruluşuna karşı gelmek isteyen kimse, bunu adaletsizlik etmeden yapamaz.
- iv. Uyruk, egemenin eylemi hakkında eleştiride bulunamaz. Çünkü uyruk, temsil edilen olduğu için temsil edenin yetkisine dayanan eylemlerinin haksız olduğu kabul edilmez.
- v. Aynı gerekçe ile uyruk, egemeni eylemlerinden dolayı cezalandıramaz.
- vi. Egemen, barışı sağlamak ve uyruklarını savunmak için neye ihtiyaç olduğuna karar verir. İhtiyaçlar arasında öğretilecek olan düşüncelerin neler olması gerektiğine de egemen karar verir.
- vii. "Uyruklardan her birinin, başka hiçbir uyruğun adaletsizlik etmeden ondan alamayacağı hangi şeylerin kendisine ait olduğunu bilebileceği kurallar yapmak hakkı."⁴² Mülkiyetin tanımını da içeren bu hakka göre egemen, kurallar ile adaletsizliği ve neyin o uyruğa ait olduğunu bilinmesini sağlar.
- viii. Uyuşmazlık ve yargılamaları çözme hakkı egemene aittir.
- ix. Diğer devletlerle barış veya savaş yapmaya karar verme hakkı egemen aittir.
- x. Egemen, danışmanlarının ve bakanlarının kim olacağına karar verme hakkına da sahiptir.
- xi. Yasalara uyulup uyulmaması sonucunda ödül ve cezayı verecek olan egemendir.
- xii. Devletin ihsanına layık olana şeref ve paye vermek hakkı egemene aittir.

Egemenliğe devredilen hak ve yetkiler bölünemez. Hobbes'a göre: "Kendi içinde bölünmüş bir krallık ayakta duramaz: çünkü, önceden bu bölünme olmadıkça, karşıt ordulara bölünme asla olmaz." İngiliz iç savaşının da etkisiyle Hobbes, kuvvetler ayrılığını savaşın nedeni olarak görür. Hak ve yetkilerin bölünmemesi de kuvvetin birliğine işaret eder. Böylece tek kişilik haline gelen topluluğu yöneten egemenin hak ve yetkileri, savaşa engel olabilecek güçte düzenlenir. Sözleşmeyle kurulan devletin güçlü egemene ihtiyacı olduğu gibi devletin türü de barışı sağlayacak güce sahip olmalıdır.

⁴² Hobbes, Leviathan, s. 141.

4.2. Devlet Biçimleri

Monarşi, demokrasi ve aristokrasi olmak üzere üç tür devlet biçimi vardır. Temsilcinin bir veya birden fazla oluşuna göre devlet biçimi değişir. Hobbes üç devlet biçimini şöyle açıklar: "Temsilci ya bir kişi veya birden fazla kişi olmalıdır: eğer birden fazla ise, o zaman temsilci, herkesin veya sadece bazılarının heyetidir. Temsilci bir kişi olduğunda, devlet bir MONARŞİ'dir: bir araya gelecek herkesten oluşan bir heyet ise, DEMOKRASİ'dir veya halk devletidir: sadece bir kesimin heyeti olduğunda ise, ARİSTOKRASİ adını alır."⁴³ Hobbes'a göre, tiranlık, oligarşi ve anarşi farklı yönetim biçimleri değildir. Sadece farklı adlardır. "Monarşi yönetimi altında memnun olmayanlar ona tiranlık derler; aristokrasiden memnun olmayanlar ise, onu oligarşi olarak adlandırırlar; yine, demokrasi yönetiminden zarar gördüklerini düşünenler ona, yönetimsizlik anlamına gelen anarşi adını verirler."⁴⁴ Monarşi, demokrasi ve aristokrasi arasında değerlendirmede bulunan Hobbes, ölçüt olarak halkın barış ve güvenliğinin sağlanabilmesini gözetir. Egemenin hak ve yetkilerinin bölünmesine izin vermeyerek oluşturulan güç, devlet biçiminde de aranır. Bu güce sahip olabilecek otoriter devlet biçimi ise monarşidir.

Monarşide, özel çıkar kamu çıkarı ile özdeşir. Bir monarkın zenginliği, kudreti ve şerefi, uyruklarının zenginliği, gücü ve şöhretinden gelir sadece. Çünkü, düşmanlarına karşı bir savaşı sürdüremeyecek kadar yoksul veya rezil veya yoksulluk veya muhalefet nedeniyle, zayıf uyruklara sahip bir kral ne zengin, ne görkemli, ne de güvenli olabilir: demokrasi veya aristokraside ise, kamunun refahı, yolsuz bir kimsenin özel servetinden çok, zararlı görüşlerden, haince eylemlerden veya iç savaştan etkilenir.⁴⁵

Görüldüğü üzere sözleşme ile kurulabilecek devlet biçimleri arasından monarşi, demokrasi ve aristokrasiye göre daha yararlı bulunur. Devredilen hak ve yetkilerin monarşi sistemi ile birlikte egemenin elinde olması, mutlak monarşi ile sonuçlanır. Böylece ölümlü tanrı, mutlak güce ve bu gücü uygulama kabiliyetini sağlayabilecek koşullara sahip olarak, uyruklarını herkesin herkesle savaşının hâkim olduğu doğa durumuna dönüşten korur. Ancak doğa durumunda de-

⁴³ Hobbes, Leviathan, s. 146.

⁴⁴ Hobbes, Leviathan, s. 146.

⁴⁵ Hobbes, Leviathan, s. 147.

mokrasinin izlerine rastlanılabilir. “Bir kimsenin başka herkesle olan ilk mutabakatı, çoğunluğun demokratik bir halk olarak ortaya çıkışını veya inşasını mümkün kılan bir şey olup, her insanın egemene, tek bir eşit oyla işaret etmesi de demokratik bir edimdir.”⁴⁶ Hakların bırakıldığı ikinci doğa yasasını denk gelen sözleşme sürecinde henüz devlet kurulmamıştır ancak devletin kurulma aşamasına geçilmiştir. Devletin olmadığı yerde devlet biçiminin olduğundan bahsetmek doğru bir adlandırma olmayacaktır. Dolayısıyla Hobbes’a göre doğa durumu döneminde tam anlamıyla demokrasiye değil demokrasinin izleri ve edimlerine rastlanır.

4.3. Diğer Doğa Yasaları

Ölüm korkusu ve rahat yaşam sürmek isteği, insanları aklın yasaları olan barış şartlarına yani doğa yasalarına yönlendirir. İnsanın yalnızca insan olmasından kaynaklanan hakları belirleyen yasalardan ilki herkesin her şeye hakkının olması, ikincisi ise hakkın bırakılması üzerinedir. Doğa durumunda açıklamış olduğumuz iki doğa yasası ile devletin kurulmasına zemin hazırlandığını ve toplum sözleşmesi yapılarak hakların devredildiğini gördük. Devletin kurulmasından sonra, on sekiz doğa yasası daha uygulama alanı bulur. Adalet, mülkiyet, hakkaniyet gibi doğa yasaları Hobbes’a göre, ifa edilmesi gereken bir sözleşmeye dayanır. Sözleşmeye uymanın zorunluluğu ise barışı tesis edebilecek güçlü otoriteyi gerektirir. Toplum sözleşmesi yapılmadan dolayısıyla devlet kurulmadan önce yalnızca iki temel doğa yasasının uygulama alanı bulmasının nedeni budur. Sınırlı sayı (numerus clausus) ilkesine tabi olmamakla birlikte diğer doğa yasalarını münferiden incelemeye çalışacağız.

III. Adalet ve Mülkiyet: “Adaletin doğası, geçerli ahitlere uyulmasıdır: fakat ahitlerin geçerliliği, insanları onlara uymaya zorlayacak bir devlet gücünün kurulmasıyla başlar ancak: ve mülkiyet de o zaman başlar.”⁴⁷ Hobbes için adaletsizlik, ahdin ifa edilmemesi ile gerçekleşir. Çünkü ahit yapılarak haklar devredilir. Artık herkesin her şeye hakkı vardır denilemeyecektir. Hakların devredilmesi ile yapılan sözleşmenin (ahit veya anlaşma) gereklerinin yerine getirilmesi için otoriteye ihtiyaç duyulur. Ahdin ifa edilmesini sağlayacak güç, devlettir.

⁴⁶ Cevizci, 17. Yüzyıl Felsefesi, s. 142.

⁴⁷ Hobbes, Leviathan, s. 114.

Bu nedenle, ifanın olanağını sağlayan devletin bulunduğu ortamda, adalet veya adaletsizlikten bahsedilebilir. Mülkiyetin devlet ile olan ilişkisi ise korunma üzerinedir. “İnsanlar, kendisinin olanın, yalnızca kendisine ait olmasını ve bu aitliğin sürekli olmasını istediklerinden, doğa durumundaki güvencesiz eşit hak ve özgürlüklerinden, sözleşme ile sağlanan devlet gücüne dayalı hak ve özgürlükler karşılığında vazgeçmişlerdir.”⁴⁸ Bu nedenle, sözleşme ile kurulan otorite olmadıkça mülkiyetin korunması mümkün değildir. Hobbes, üçüncü doğa yasası olarak adalet ve onunla ilişkili olan mülkiyete değindikten sonra adaletin çeşitlerini açıklar. İlk olarak adalet, insan adaleti ve eylem adaleti olabilir. Çünkü adil ve adil değil sıfatları insana veya eyleme yüklenebilir. “İnsana atfedildikleri zaman, davranışların akla uygun oluşu ve olmayışı anlamına gelirler. Eylemlere atfedildikleri zaman ise, davranışların veya hayat tarzının değil, belirli eylemlerin akla uygun oluşunu veya olmayışını anlatırlar. Dolayısıyla adil bir insan, eylemlerinin tümüyle adil olması için elinden gelen bütün dikkati gösteren bir insandır.”⁴⁹ Görüldüğü üzere, belirli eylemlerin akla uygun oluşu ile adil eylem gerçekleştirilirken; insan akla uygun davranışları ile adil olur. Hobbes’a göre, adil eylemlerde bulunan insan adil ve böylece lekesiz olur.⁵⁰ İkinci olarak adalet, davranışların ve eylemlerin adaleti olabilir. “Davranışların adaletsizliği, haksızlık yapma eğilimi veya haksızlık yapmaya yatkınlıktır ve eyleme geçilmeden önce ve herhangi bir kişinin haksızlığa uğratılmasını varsaymaksızın adaletsizliktir. Fakat bir eylemin adaletsizliği, yani haksızlık, zarar verilmiş bir kişiyi ima eder; yani kendisiyle ahit yapılmış bir kişiye verilmiş bir zararı.”⁵¹ Haksızlık gerçekleşmeden haksızlık yapmaya olan eğilim davranışların adaletsizliğini imler. Haksızlık gerçekleşmiş ise zarar veren bir eylemin adaletsizliğinden bahsedilir. Hobbes için üçüncü olarak adalet, mübadele ve bölüşümde adalet olabilir. “Mübadelede adalet sözleşmeye taraf olan kişinin adaletidir; yani, satın alma ve satma; kiralama ve kiraya verme, borç verme ve borç alma; mübadele, takas ve diğer sözleşmelerde ahdin ifasıdır. Bölüşümde adalet ise bir hakemin adaleti-

⁴⁸ Bekir Geçit, “Thomas Hobbes’da Toplum Sözleşmesi, Egemenlik ve Uyruluk: Egemenin ve Uyrukların Hak ve Yükümlülükleri Nelerdir?” *Temaşa Felsefe Dergisi*, 14 (2020), s. 113.

⁴⁹ Hobbes, *Leviathan*, s. 117.

⁵⁰ Bkz. Hobbes, *Leviathan*, s. 117.

⁵¹ Hobbes, *Leviathan*, ss. 117, 118.

dir; yani, neyin adil olduğunun belirlenmesi işidir."⁵² Sözleşmeye taraf olanların ahdin ifasını yerine getirmesi mübadelede adaleti oluşturur. Sözleşmeye taraf olmayan ama taraf olanların güvendiği hakem, adil olanın ne olduğunu belirleyerek bölüşümde adaleti gerçekleştirir. Bu ise on birinci doğa yasası olan hakkaniyet kavramına işaret eder.

IV. Minnettarlık: "Bir başkasından salt iyilik amacıyla bir fayda elde etmiş olan bir kişi, o faydayı sağlayanın, iyi niyetinden pişmanlık duymaması için gayret etmelidir."⁵³ Adalet kavramı içerisinde ahdin ifa edilmesi gerekliliğini barındırırken; minnettarlık, iyilik olarak bağışığı gerektirir. Bağıştta bulunanın pişman olmaması için bağıştan fayda elde eden kişi minnettarlığını sunmalıdır. "Bağış gönüllü olduğu için ve bütün gönüllü eylemlerin amacı insanın kendi iyiliği olduğu için, insanlar kendi iyiliklerinin gerçekleşmeyeceğini gördükleri takdirde, hayırseverlik veya itimat ve dolayısıyla karşılıklı yardım; ve insanlar arasında uyum olmayacaktır"⁵⁴ İnsanlar arasında uyumun olmaması ise savaş halinden çıkılamayacağı anlamına gelir. Hobbes'a göre bu tutum ile, barışı aramak ve izlemek olan temel doğa yasasının ihlal edilmesi nankörlüktür.⁵⁵ Çünkü temel doğa yasasının ardından hakların devredilmesi ile yapılan toplum sözleşmesi, devletin kurulmasına zemin oluşturur. Savaş halinin devam ettirmek ise doğa durumunda bulunmayı sürdürmektir.

V. Karşılıklı Uyum veya Nezaket: "Herkes diğer insanlarla uyumlu olmaya çalışmalıdır."⁵⁶ İnsanlar, zorunlulukla gereksindiği şeyleri elde etmekten öte başkalarının gereksinimlerini de elde etmeye çalışırsa barışı aramak ve izlemek olan temel doğa yasasını tekrar ihlal etmiş olur.

VI. Affetmek: "Geleceği dikkate alarak, bir kişi pişman olup af dileyenlerin geçmişteki suçlarını affetmelidir."⁵⁷ Hobbes'a göre geleceği dikkate almak ve pişman olmak affedilmenin koşullarıdır. Geleceği düşünmeyip, pişman olmayan ve bu nedenle düşmanlığını sürdüreni affetmek, korkudandır.

⁵² Hobbes, Leviathan, ss. 118, 119.

⁵³ Hobbes, Leviathan, s. 119.

⁵⁴ Hobbes, Leviathan, s. 119.

⁵⁵ Bkz. Hobbes, Leviathan, s. 119.

⁵⁶ Hobbes, Leviathan, s. 119.

⁵⁷ Hobbes, Leviathan, s. 120.

VII. Öç Alırken Sadece Gelecekteki Faydayı Düşünmek: “Öç alırken, (yani kötülüğe kötülükle karşılık verirken,) kişi geçmişteki kötülüğün büyüklüğüne değil, meydana gelecek faydanın büyüklüğüne bakmalıdır.”⁵⁸ Hobbes, affetmek doğa yasası ile ilişkili olarak bu doğa yasasında da geleceği dikkate almayı vurgular. Çünkü kötülüğe kötülükle verilecek karşılık sonucunda geleceğe dair fayda yoksa neden-siz kötülük yapılmış olur. Bu ise temel doğa yasasına aykırılık içerir ki savaşa neden olur. Oysa Hobbes’un siyaset felsefesi barış ortamını oluşturmaya yönelik otoriter bir gücü hedefler.

VIII. Aşağılamaya Karşı Olmak: “Hiç kimse eylemle, sözle, yüz ifadesiyle veya jestlerle, başka birinden nefret ettiğini veya onu hakir gördüğünü göstermemelidir.”⁵⁹ Kişinin nefretinin yöneldiği nesne kötü; arzusunun yöneldiği nesne ise iyidir. Görelî olan iyi ve kötü kavramları uyumsuzluğa neden olur. Haklarını devreden insan, devlet kurumunun bünyesinde uyruk olarak kötü veya iyi hakkında belirlenim de bulunamaz. “Her özel kişi, iyi ve kötü hareketlerin ne olduğuna kendisi karar verir. Bu, toplum yasalarının olmadığı basit doğa durumunda ve ayrıca devlet yönetimi altında yasaların belirlememiş olduğu durumlarda doğrudur. Fakat diğer durumlarda, iyinin ve kötünün yargıcının, her zaman için devleti temsil eden yasa koyucu olduğu açıktır.”⁶⁰ Toplum sözleşmesi ile haklarını devreden kişi, devletin kurulması ile birlikte artık uyruk olarak sözleşmenin gereklerini yerine getirmelidir. Hobbes’a göre kişilerin, iyi ve kötü hakkında karar vermesi, devletin çökmesine yol açan kusurlardan⁶¹ biridir. Aşağılama ile nefretini yönelttiği kişi de kötü olan hakkında karar vererek karşısındakini kışkırtır ve savaşı devam ettirir.

IX. Kibre Karşı Olmak: “Herkes bir başkasını doğal olarak eşiti kabul etmelidir.”⁶² Herkesin eşit olduğu doğa durumundan aklın bulunduğu barış şartları yani doğa yasaları ile çıkan insanlar, başkalarını kendinden küçük görmemelidir.

X. Küstahlığa Karşı Olmak: “Barış şartlarına girildiğinde, hiç kimse başka herkese verilmesine razı olmadığı bir hakkı kendisine

⁵⁸ Hobbes, Leviathan, s. 120.

⁵⁹ Hobbes, Leviathan, s. 120.

⁶⁰ Hobbes, Leviathan, ss. 241.

⁶¹ Bkz. Hobbes, Leviathan, ss. 240-249.

⁶² Hobbes, Leviathan, s. 121.

vermemelidir.”⁶³ Kibre karşı olmak için eşitliği belirten bir önceki doğa yasası ile bu yasa ilişkilidir. Başkasına verilmesini istemediği bir hakkı kendisine yansıtır görmek eşitliğin kabul edilmemesi anlamına gelecektir.

XI. Hakkaniyet: “Bir kişinin, insanlar arasında hakemlik yapmakla görevlendirilmiş ise, onlar arasında tarafsız olması da doğal hukukun bir başka kuralıdır.”⁶⁴ Bölüşümde adaleti gerçekleştiren, sözleşmeye taraf olmayan ama taraf olanların güvendiği hakemdir. Hakemin tarafsız olması bu yasanın ön koşuludur. Ancak bu koşul ile akla uygun olan bölüşüme eşit şekilde karar verilebilmesi, hakkaniyet olarak adlandırılır.

XII. Ortak Şeylerin Eşit Olarak Kullanılması: “Bölünemeyen şeyler, eğer mümkünse ve miktarı esirgemeksizin yetiyorsa, ortaklaşa kullanılmalı; bölünebilir ise, hakkı olan kişilerin sayısı ile orantılı olarak kullanılmalıdır.”⁶⁵ Bölünemeyen şey tarafsız olmadan eşit dağıtılamayacaktır. Bölünebilen şey de hakka sahip olan kişiler göz önünde tutulmadan bölünürse hakkaniyete yani bir önceki doğa yasasına aykırı olacaktır.

XIII. Kura: “Bütün hakkın veya yararlanma dönüşümlü yapılırsa, ilk zilyetliğin; kura ile belirlenmesini gerektirir.”⁶⁶ Hobbes, bölünemeyecek ve ortaklaşa kullanılamayacak şeyler için, hakkaniyet doğa yasası ile ilişkili olarak bu doğa yasasını sunar. Hobbes’a göre zilyetlik⁶⁷, elde tutma hakkıdır. Bölünemeyecek şey kura sonucunda, dönüşümlü olarak zilyetlere verilir.

XIV. Ekberiyet ve İlk Zilyetliğe İlişkin: “İki tür kura vardır, kararlaştırılmış ve doğal. Kararlaştırılmış kura, rakiplerce üzerinde anlaşılmış olandır: doğal kura ise, ya Greklerin κληρονομία [kleronomia-Çev.] dedikleri ve kura ile verilmiş anlamına gelen ekberiyet’tir; ya da ilk temellük’tür.”⁶⁸ Bir önceki doğa yasası ile ilişkili olarak bölünmeyecek şey ilk zilyete verilir. Ancak doğal kurada farklı olan husus, dönüşümlü olduğu belirtilmeyen şeyin ilk zilyete verilmesidir. Ekberiyet ile kastedilen de ilk doğan çocuğun ilk zilyet olmasıdır.

⁶³ Hobbes, Leviathan, s. 121.

⁶⁴ Hobbes, Leviathan, s. 121.

⁶⁵ Hobbes, Leviathan, s. 122.

⁶⁶ Hobbes, Leviathan, s. 122.

⁶⁷ Bkz. Hobbes, Leviathan, s. 126.

⁶⁸ Hobbes, Leviathan, s. 122.

XV. Aracının Güvenliği: “Barış için aracılık yapanların güvenlik içinde geçmelerine izin verilmesi de bir doğa yasasıdır.”⁶⁹ Temel doğa yasasının amacı olan barışı aramak kavramı araçlarını da içerir. Çünkü herkesin her şeye hakkı vardır diyerek ulaşılan doğal hak tüm amaç ve araçları kullanarak kendimizi korumaktır. O halde barışa aracılık yapanlara yardım etmek temel doğa yasası ile bağıntılıdır.

XVI. Hakem Kararına Rız Olmak: “İlk olarak, o eylemin yapılmış olup olmadığı; ikinci olarak, eğer yapılmış ise, yasaya aykırı olup olmadığı; birinciye, bir olgu sorunu; ikinciye ise bir hak sorunu denilir.”⁷⁰ Olgu veya hak sorununa taraf olanlar ya birbirinin ya da bir hakemin kararına razı olurlar. Birbirinin kararına razı olunamaması durumunda barışa ulaşmak için hakemin kararına razı olunur. Aksi takdirde temel doğa yasasına aykırı olarak barıştan uzaklaşılır.

XVII. Hiç Kimse Kendinin Yargıcı Değildir: “Herkes, her şeyi, kendi yararına uygun olarak yapacağına göre, hiç kimse kendi davasında uygun bir hakem olamaz.”⁷¹ Bir önceki doğa yasası ile ilişkili olan bu yasa, iki tarafında kararına razı olduğu bir hakeme değinir. Kibre karşı olarak herkesin eşit görülmesi halinde her iki tarafında kendi davasına eşit ölçüde hakem olması hakkaniyete uygun olur. Bununla birlikte iki tarafta kendi yararına göre hareket edeceği için savaş hali oluşur. Barışın sağlanabilmesi için tarafsız hakeme ihtiyaç vardır.

XVIII. Kendisinde Doğal Bir Tarafhlık Nedeni Olan Kişi Yargıç Olamaz: “Aynı nedenle, taraflardan birinin zaferi sonucunda kendisine daha fazla çıkar veya onur veya haz sağlanacak olan hiç kimse hiçbir davada hakem olarak kabul edilmemelidir.”⁷² Anlaşamayan tarafların barışını sağlayacak olan hakem tarafsız olmalıdır. Taraflardan birinin lehine verilecek karar sonucunda çıkar elde edebilecek kişi hakem olmamalıdır.

XIX. Tanıklara İlişkin: “Olgular hakkında bir anlaşmazlıkta, yargıç bir tarafa diğerinden daha fazla güvenmeyeceği için, başka bir delil yoksa, üçüncü bir kişiye veya üçüncü veya dördüncü bir kişiye veya daha fazla sayıda kişiye güvenmelidir.”⁷³ Hobbes, tanıklara güvene-

⁶⁹ Hobbes, Leviathan, s. 122.

⁷⁰ Hobbes, Leviathan, s. 122.

⁷¹ Hobbes, Leviathan, s. 123.

⁷² Hobbes, Leviathan, s. 123.

⁷³ Hobbes, Leviathan, s. 123.

bilmek için olgu sorunu olması ve başka delilin olmaması koşullarını belirtmektedir. Buna göre eylemin yasaya uygun olup olmadığı anlamındaki hak sorununda tanığa gerek görülmez. Eylemin gerçekleşip gerçekleşmediğinin başka bir delille ispatı mümkün değilse tanığa güvenilir.

XX. Otoriteyi Korumak: "Herkes, gücü yettiği ölçüde, onu barış zamanında koruyan otoriteyi savaş zamanında korumakla doğal olarak yükümlüdür."⁷⁴ Doğal durumdaki savaş halinden çıkmak için aklın sunduğu barış şartlarını izleyen insanlar toplum sözleşmesi ile kurulmasına zemin hazırladıkları otoritenin devamlılığını sağlamalıdır. Otoritenin olmaması, savaş halinin hâkim olduğu doğal duruma dönüş ile sonuçlanır.

Hobbes, açıkladığı tüm doğa yasalarının anlaşılmasını sağlayacak özet niteliğinde olan şu kadim kuralı sunar: Kendine yapılmasını istemeyeceğin şeyi başkasını yapma (*quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*).

Bu, insana, doğa yasalarını öğrenmek için, başka insanların eylemlerini kendininkiler ile tartarken onlar fazla ağır görünüyorsa, onları öteki kefeye kendininkileri de onların yerine koymasını ve kendi duygularının ve öz-sevgisinin tartıya hiçbir şey eklememesine dikkat etmesini gösterir. Böylece bu doğa yasalarından hiçbiri onun gözünde akla aykırı görünmeyecektir.⁷⁵

Kişinin eylemleri arasına, kendi duygusu ve öz-sevgisi katılarak değerlendirilen (aklın barış şartları olan) doğa yasaları anlaşılacaklardır. Bu nedenle kendisine yapılmasını istemeyeceği eylemin başkasına da yapılmaması gerekliliğini karşılıklı değerlendirebilen kişi, akli ile kadim kuralın özetlediği doğa yasalarına ulaşır.

SONUÇ

Konuşarak düşüncelerini ileten insan, bu icadı ile diğer canlılardan ayrılır ve düşüncelerini paylaşarak, sosyal toplulukların kurulmasını sağlar. Henüz siyasal topluluğun kurulmamış olması nedeniyle doğa durumunda bulunan insanların düzenli ve barış içinde bir hayatı

⁷⁴ Hobbes, *Leviathan*, s. 516.

⁷⁵ Hobbes, *Leviathan*, ss. 123, 124.

yoktur. Buna rağmen doğa durumunda herkes eşittir. Eşitlik; rekabet, güvensizlik, şan ve şerefe dair savaş nedenlerini oluşturur. Herkesin herkesle savaşının sürdüğü bu durumdan çıkış, aklın sunduğu şartları yani barışın şartlarını kabul ederek mümkün olur. Barış şartları ise doğa yasalarıdır. Egemen gücün olmadığı ve doğa durumunda bulunan süreçte iki temel doğa yasası bulunmaktadır. İnsanın yalnızca insan olmasından kaynaklanan hakları belirleyen yasalardan ilki herkesin her şeye hakkının olduğunu belirtir. Bu kural ile ulaşılan temel doğa yasası, barışı aramak ve izlemek; doğal hak ise tüm amaç ve araçları kullanarak kendimizi korumaktır. İkincisi ise hakkın bırakılması üzerinedir. Hakkın bırakılması ile devletin kurulmasına zemin hazırlanır. Doğa yasalarının takip edilmesi, ölüm korkusu ve rahat yaşam arzusu; insanların sözleşme yaparak haklarını devretmesini sağlar. Ancak cebir uygulayabilecek egemen güç olmadan hakların devredilmesi pratik hayatta anlam ifade etmemektedir. Toplum sözleşmesi ile haklarını karşılıklı devreden insanlar tek bir kişilikte toplanıp, kendilerini temsil edecek egemen güce hak ve yetkilerini devreder. Böylece devlet kurulur. Hobbes'un siyaset felsefesinde İngiltere'deki iç savaşın etkileri görülür. Savaş ortamının hâkim olduğu bu dönemde barış, güçlü bir egemen ve devlet biçimiyle gerçekleşebilir. Hobbes, iç savaşın kuvvetler ayrılığından kaynaklandığını düşünerek egemene mutlak, bölünemez güç tesis eder. Bunu yapabilmek için doğa durumundaki insanı, haklarını devrederek oluşturduğu toplum sözleşmesinin süjesi yapar. Haklarını devreden insan, mutlak güce sahip olan egemene tabi olmakla barış içinde yaşayabilecektir. Devlet biçimleri ise monarşi, demokrasi ve aristokrasi olmak üzere üç tanedir. Kuvvetlerin birliğini ve barışı sağlayacak, savaşı, özellikle iç savaşı engelleyerek doğal duruma dönüşü de engelleyecek olan en güçlü yönetim, monarşidir. Hobbes, bu düşünceleri ile devlet biçimi mutlak monarşi olan ve mutlak güce sahip egemenin yönettiği bir Leviathan'ı, ölümlü tanrı olarak sunar. Döneminin koşullarından etkilenip egemene mutlak güç vererek savaşın engellendiği bir devlet sunumu yapan Hobbes, uyruklara özgürlük alanı bırakmayarak yalnızca barışa odaklanır. Egemenin barışı sağlaması, uyrukların hayatta kalmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte uyruklar, insana yavaş bir hayat sürebilecekler midir? Devletin kurulması sonucunda egemene devredilen hak ve yetkiler tekrar hatırlandığında; uyrukların sözleşme gereği bir kez haklarını devrettiğini ve artık itiraz, eleştiri dahi kabul etmeyen bir sistemin

parçası oldukları görülür. Otoritenin kurulması ile birlikte diğer doğa yasaları uygulama alanı bulur. Hobbes'a göre, adalet, mülkiyet, hakkaniyet gibi doğa yasaları ifa edilmesi gereken bir sözleşmeye dayanır. Sözleşmeye uymanın zorunluluğu ise otoriteyi gerektirir. Toplum sözleşmesi yapılmadan dolayısıyla devlet kurulmadan önce yalnızca iki temel doğa yasası bulunmasının nedeni budur. Münferiden incelemiş olduğumuz doğa yasalarının barındırdığı amaç temel doğa yasasının amacıdır. Bu amaç barışı aramak ve izlemektir. Böylece Hobbes'un siyaset felsefesinde; barışı tesis edebilmek için donatılan egemen güç karşısında kısıtlı özgürlüğe sahip olan uyrukların durumu, temel doğa yasasının amacı ile açıklanır.

Kaynakça

Kitaplar

- Cevzici Ahmet, 17. Yüzyıl Felsefesi, Say Yayınları, İstanbul 2019.
Çilingir Lokman, Pratik Felsefe, Elis Yayınları, Ankara 2018.
Hobbes Thomas, Leviathan, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Ocak 2022.
Rousseau Jean Jacques, Dillerin Kökeni Üstüne Deneme, çev. Ömer Albayrak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Mart 2018.
Torun Yıldırım, Hukuk Felsefesi, Orion Kitabevi, Ankara Ekim 2012.
Zarakolu Cihan Deniz, Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi, Belge Yayınları, İstanbul Mart 2013.

Makaleler

- Geçit Bekir, "Thomas Hobbes'da Toplum Sözleşmesi, Egemenlik ve Uyrukluuk: Egemenin ve Uyrukların Hak ve Yükümlülükleri Nelerdir?" *Temaşa Felsefe Dergisi*, 14 (2020), 110-124.
Kulak Önder, "Thomas Hobbes", *Siyaset Felsefesi Tarihi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara Eylül 2021, 208-225.
Senemoğlu Olkan, "Machiavelli'den Hobbes'a Rönesans Dönemi Siyaset Teorisinde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı", *İnsan&İnsan*, Yıl/Year 3, Sayı/Issue, 8, Bahar/Spring 2016, 77-100.

Diğer Kaynaklar

- Surlu Aydan Ömür, Thomas Hobbes'un Devlet ve Hukuk Anlayışı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001.